

Nieuwsbrief Vereniging Respondeo

Te maken hebben

U ontvangt deze nieuwsbrief later dan u gewend bent, waarvoor excuses. Het geeft mij wel de gelegenheid om alle lezers een goed nieuw jaar te wensen, mede namens het bestuur van Respondeo. Moge je hoop in vervulling gaan en moge de mensheid rampen bespaard blijven. Moge aan het weefsel van onze wereldsamenleving vooral verder gewerkt worden!

De laatste wens brengt ons bij het thema van de nieuwsbrief, tevens het thema van onze najaarsbijeenkomst. Daar hebben wij in het bijzonder gekozen voor de actuele en spannende problematiek van de verhouding tussen de westerse samenleving en de moslims. In dit nummer schrijft Jan Kroesen een prachtig verslag van onze bijeenkomst. Adri Sevenster biedt een aanvullend inzicht vanuit de jaren die hij in Indonesië woonde. Hij vraagt terecht aandacht voor het verband tussen de godsdiensten en de sociaal-economische systemen die de wereld beheersen. Otto Kroesen beschrijft in zijn 'Perspectief' de noodzaak en ook de moeilijkheid om met elkaar in gesprek te zijn.

Wat betreft de noodzaak om in gesprek verschillen te overbruggen wil ik graag toevoegen dat een echt gesprek niet gaat over een onderwerp dat 'bedacht' is. Wezenlijk is dat mensen met elkaar te maken hebben. Bijvoorbeeld omdat we burens zijn en (in de stad) van dezelfde trap gebruik moeten maken. Of, verder weg maar niet anders: omdat we een land delen, een wereld delen. Met andere woorden: ons handelen doet ons al in elkaar verstrikken. Dat maakt ons betrokkenen. En we ervaren het des te sterker als we uiteenvallen in partijen. De noodzaak *samen te moeten handelen* bepaalt de agenda van het gesprek. Dit inzicht is zeker bij Rosenstock-Huessy te vinden.

Thema:

Eén/anders

Elk mens staat op zichzelf: één.

'Méns' worden doen wij door bij elkaar te horen in goede zorg, genegenheid of respect.

De geworden mens heeft een identiteit.

Elk een eigen identiteit. Zo is iedere ander anders. Vreemd!

Daarom geldt voor allen: wie alleen op zichzelf staat, los, raakt bevreemd: "Ik ben anders".

Het is de ander die dit anders-zijn kan opheffen: Eén(s)

De najaarsbijeenkomst

Wij troffen elkaar op 5 november j.l. in Amersfoort. Aanwezig waren Marlouk Alders, Janneke van Damme, Eimert van Herwijnen, Jan Post Hospers, Feico Houweling, Rudolf Kooiman, Jan en Otto Kroesen, Agnes en Harrie Lieverse, Jürgen Müller, Aart Oosterbroek, Wim van der Schee,

Egbert Schroten, Adri Sevenster en Wilmy Verhage. In terugblik, gelet op jullie reacties, mag het een geslaagde dag heten. Ik doe daar verder geen verslag van, want dat komt verderop. Wie wil weten hoe ons thema aanhaakt op het gedachtengoed van Rosenstock-Huessy kan bijvoorbeeld het hoofdstuk 8 '*Polybius of de reproductie van het staatsbestuur*' uit 'De grote revoluties' lezen, en ook delen uit 'Dienen op de planeet'.

De ontwikkeling van de mensheid vanuit lokale culturen die zich uiteenzetten, in aanraking komen met andere culturen en ten onder gaan of zich vervlechten, is één van de hoofdlijnen in Rosenstock's oeuvre.

Weekend bij de Woodbrookers in Barchem (21-22 april 2012)

De Vereniging Respondeo organiseert samen met de Vereniging Woodbrookers een bijeenkomst over de samenhang tussen persoonlijke ontwikkeling en een duurzame maatschappij onder het thema:

'Duurzaamheid en Durf'.

Het begint waarschijnlijk in de loop van de zaterdag en eindigt zondagnamiddag. De precieze tijden worden nog vastgesteld.

Verschillende sprekers zullen vanuit de praktijk hun visie geven en zowel vanuit de Woodbrookers als vanuit Respondeo wordt dieper ingegaan op de gedachtevorming, zoals die van Eugen Rosenstock-Huessy.

Thematiek: De consument moet wat inbinden, maar om de productie duurzamer te maken, daar komt heel wat meer voor kijken.

Dan is het niet genoeg als we het alleen maar wat kalmer aan doen. Er is extra inspanning nodig en gedurfd optreden.

Waarom? Duurzame productie eist enorme veranderingen in productieprocessen. Het eist enorme flexibiliteit om die veranderingen op de werkplek te accepteren. Maar meer nog: het eist inzet en creativiteit, nieuwe initiatieven en nieuwe vormen van samenwerking. Het eist ook talent voor communicatie en talent voor omgang met verschillende culturen.

Het programma wordt op dit moment afgerond. Nadere informatie over het programma, de kosten en hoe u zich kunt aanmelden, volgen zo spoedig mogelijk op de website www.respondeo.nl

Ledenvergadering op zaterdag 10 maart 2012

De Vereniging Respondeo houdt op zaterdag 10 maart 2012 de Algemene Ledenvergadering. Deze wordt voorafgegaan door een themabijeenkomst. Nadere bijzonderheden worden bekendgemaakt via de website www.respondeo.nl en leden van Respondeo ontvangen een schriftelijke uitnodiging en agenda.

Bestuursleden gezocht

Tijdens de Algemene Ledenvergadering op zaterdag 10 maart 2012 worden bestuursverkiezingen gehouden. In de agenda voor deze vergadering zal worden vermeld welke leden aftredend zijn en welke herverkiesbaar. Maar nu al is duidelijk dat het bestuur wel enige versterking kan gebruiken. Met name enige boekhoudervaring is welkom. Kandidaten kunnen zich vooraf aanmelden bij de secretaris Egbert Schroten (zie achterpagina), maar men kan zich tot aan de feitelijke verkiezingen kandidaat stellen.

Moslims en de westerse samenleving

Jan Kroesen

De laatste bijeenkomst van Respondeo was in Amersfoort op 5 november in de Johanneskerk in Amersfoort. Het is aardig om daarop terug te blikken. Het is ook echt een terugblik geworden, waarin de inleidingen van Jan Post-Hospers en Otto Kroesen niet alleen maar herhaald worden, maar ook worden voorzien van de bijgedachten en associaties die bij het schrijven omhoogkwamen. Ook de brieven van Bas Leenman aan Feico spelen een rol in het verhaal. Met elkaar brengt het in herinnering waar het over ging/gaat.

Inleiding.

Het was een boeiende bijeenkomst die vijfde november. Twee inleiders die veel hadden in te brengen over de verhouding tussen de Islam en de Nederlandse samenleving. Jan Post-Hospers, landelijk medewerker van de PKN, bezig met de contacten met moslims en hun organisaties in Nederland. Moslims willen deelnemen aan onze samenleving, getuige een foto van alle religieuze leiders in Nederland, die het democratische proces in ons land willen ondersteunen. Geen Islam dus, die voortdurend in het verdachtenbankje zit, omdat in de Arabische wereld geen revolutie heeft plaatsgevonden, die Verlichting heette, zoals de Franse Revolutie van een aantal eeuwen geleden. In een verhouding, die ook in Nederland soms moeizaam is – en die ook nogal eens moeizaam gemaakt wordt – was de foto een plaatje van de wil tot samenwerking en van het ook politiek willen bijdragen aan de ontwikkeling van een samenleving waarin mensen van verschillend geloof met elkaar hun toekomst kunnen bouwen.

Natuurlijk kwam in dat verband ook de actualiteit van de revolutionaire gebeurtenissen op het Tahrirplein in Egypte aan de orde. Zinderende gebeurtenissen waar Moslims en Kopten elkaar in bescherming namen tegen de agressie van Moebarak aanhangers. Daarna de aanslagen op de kerken van de Kopten, waarbij doden en gewonden vielen. Tegengestelde gebeurtenissen, waarvan je wel weet dat in alle twee pijn schuilgaat. De pijn van het voor elkaar opnemen tegen de brute agressie en de pijn van het niet-geaccepteerd worden als religieuze minderheid in een omgeving waarin de Islam de dominerende religie is. Pijn die we ook kennen in onze eigen samenleving. Dergelijke gebeurtenissen, of het nu de Kopten geldt of Theo van Gogh, doen geen goed en zaaien niet alleen geweld, maar ook het kwaad ervan. We zijn dan ook geneigd elkaar te vragen: “Wat bezielt jou in ’s vredesnaam”. Hoe kom je ertoe zulke dingen te doen. Hoe gek kun je zijn, dat je

Juist waar de ervaring van de gekte van de anderen opkomt, moet je wantrouwig worden. De ervaring van de gekte van anderen, van andere culturen, geeft veelal aan dat er waardenoriëntaties in het geding zijn. Andere manieren van kijken en van doen. Het leidt er gemakkelijk toe dat anderen voor gek verklaard worden. Beter is het, zo liet Jan Post-Hospers weten, te vragen; Wie ben je? Wie zijn jullie? Geweld en tegengeweld verhinderen die vraag. Geweld en tegengeweld blokkeren wederzijdse erkenning.

Essentialisme versus contextualisme.

Kan die wederzijdse erkenning tot stand komen tussen vertegenwoordigers van verschillende culturen?

Jan Post-Hospers legt er de nadruk op dat we na moeten gaan van welke veronderstellingen we uit willen gaan in de omgang met verschillende religies en culturen. Vaak nemen mensen (ook wij dus) aan dat de aannames die zij koesteren omtrent wat normaal of rechtvaardig of acceptabel is, wezenlijk zijn voor de menselijke omgang. Aan onze cultureel bepaalde overtuigingen zouden bepaalde wezenskenmerken eigen zijn die we niet kunnen opgeven. Essentialisme noemt Jan Post-Hospers dat. Mensen leven vaak met de stilzwijgende, maar daarom niet minder werkzame aanname dat ze die niet kunnen opgeven. Zo zou het Christendom bepaalde essenties eigen zijn die niet op te geven zijn. Het geloof in een onfeilbare God bijvoorbeeld, die heel het universum bestuurt en alle mensenlevens schikt en oordeelt. Of een Allah, waaraan je onderworpen bent. Alsof Allah je God en tegelijk ook je Lot is.

Lotsbestemming?

“De Islam brengt de moed op met het noodlot te leven”, schrijft Bas Leenman in de twee prachtige brieven die op onze website gepubliceerd staan. Maar is dat een essentie? Of is dat een menselijke ervaring, die ons in dit geval via de Islam te binnen wordt gebracht? Als het ervaringen zijn, die mensen opdoen binnen verschillende religieuze en culturele contexten, dan zijn het geen essenties. Als je dat vindt, heb je al gekozen voor een andere benadering: het contextuele paradigma. Een feest als het Offerfeest zoals dat gevierd wordt in de Islam heeft een betekenis in een context. Als je in Nederland tijdens dat feest van je buurman vlees krijgt aangeboden, dan is dat een teken van vriendschap en goede verstandhouding. Een belangrijke en bevestigende verhouding, wanneer je in de woestijn woont, waarover Bas Leenman schrijft. Als de woestijn opgevat wordt als geenschepping-zijn, een omgeving waar het menselijke ontbreekt, betekent vlees geven het stichten van een menselijke verhouding, waarin erkenning plaatsvindt te midden van het Lot, het noodlot. Dat laatste, het noodlot dat over ons komt, is een ervaring die wij bezig zijn te vergeten. Noodlot past niet in een wereld die je kunt maken.

Met andere woorden (Jan Post-Hospers): er zijn geen kernwaarden. Kernwaarden bestaan niet als onaantastbare realiteiten die het rotsvaste fundament zijn van onze cultuur of onze godsdienst. Kernwaarden zijn menselijke ervaringen (van het Goede) die waargemaakt moeten worden. Dat is scheppen. Jezus (vermeende essentie van het Christendom), is een weg om te gaan. Een manier om een weg te banen ook. Jezus is een weg om te gaan en geen stok om te slaan. Binnen de Islam tref je dezelfde soort discussies aan. En dat is niet toevallig. Absolute zekerheid hebben en voor de hele wereld geloven dat jij gelijk hebt, dat kan niet meer worden waargemaakt. Je kunt de wereld er niet meer mee veroveren. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld Iran zoals Bas Leenman schrijft, maar even goed voor Syrie, Israel of China. Die tijd is geweest. De wereld is verdeeld, ingedeeld en niet alleen tot ons voordeel altijd, maar toch..., ingedeeld. Hetzelfde geldt voor elke natie, elk volk, elke religie. Wie dat doet richt alleen maar schade aan, schrijft Bas Leenman en het meest nog z'n eigen volk. Ieder heeft zijn beperkte plaats onder de zon in een omgeving waarin ook anderen rechten opeisen.

De cirkel van het begrijpen.

Blijft toch wel het probleem dat we elkaar niet begrijpen. De ervaring van de gekte van de ander is niet zomaar weg natuurlijk. De acceptatie van de ander wordt echter al wat gemakkelijker wanneer we de essenties opgeven, waarmee onze vaders ons ooit hebben leren leven. Rosenstock schrijft ergens dat de kracht van het Christendom altijd is geweest, dat de waarheid steeds opnieuw vertaald moest worden. De les daarvan is dat er geen ene essentiële basistekst bestaat, maar dat er teksten zijn waarin iets aangewezen wordt dat van belang is voor het steeds herscheppen van de schepping die de mens al is (om het wat Kierkegaardiaans te zeggen). Maar dat betekent ook dat we elkaar niet geheel kunnen begrijpen. Binnen onze eigen cultuur is dat al vaak problematisch, laat staan over de grenzen van culturen heen. De cirkel van het begrijpen tussen mij en de ander kan zich niet (meer?) sluiten. Dat moeten we voor lief nemen, aldus Jan Post-Hospers. Het gaat er om dat we kunnen samenwerken. Wat dat aan risico's in zich heeft, leren we inmiddels aardig in een Europa dat daarmee de grootste moeite heeft, getuige de crisis rond de Euro. Hoe kunnen we leren een ander te vertrouwen, die we niet zo goed kennen.

Dit loslaten van essenties is nog lang geen gemeengoed. Zowel binnen het christendom als daarbuiten zijn er stromingen, denominaties enzovoorts die hier diametraal anders over denken. Het is er met andere woorden nog ver van af, lijkt mij, dat het Christendom z'n kerkelijk kleed af kan leggen (Bas Leenman). Het blijft nog wel een poosje bestaan, misschien ook wel omdat er nog niet echt iets voor in de plaats is gekomen.

Hoe kijken Moslims zelf tegen dergelijke vragen aan? Welk antwoord geven zij op de vraag: Wie ben jij? Hoe begrijpen zij zichzelf? Jan Post-Hospers haalt een voorbeeld aan uit Indonesië. In Yogyakarta worden colleges gegeven aan christen-studenten door de geestelijken van de Islam en omgekeerd geven Christen theologen les over het christendom aan Islamitische studenten. Hij herkent daarin de lijn van Buber; Ich und Du, met elkaar in relatie staan en daarin jezelf bekend maken aan de ander. Dat helpt om het onbeminde van de ander te reduceren, maar daarmee nog niet risico te nemen.

In het voeren van het gesprek met elkaar zit al wederzijdse erkenning. Je kunt standpunten kenbaar maken. Een standpunt hebben en mogen innemen is een plek hebben onder de zon. Dat is meer dan alleen maar over elkaar 'leren'. Dat is de insteek van Otto Kroesen in zijn bijdrage. Het kan niet alleen gaan over de oriëntaties die we er over en weer op nahouden, als 'weet hebben van', maar om de vraag hoe we die waarden hun vertaling hebben gegeven naar onze manier(en) van leven. Als het gesprek niet uitmondt in samenleving en niet in het leren elkaar daarin te verdragen, dan blijft religie vooral een privé aangelegenheid. We zouden daarom op het spoor moeten komen hoe bepaalde manieren van leven, die binnen de bedding van verschillende religies hun vormen hebben gekregen in de loop van de tijd, antwoorden zijn waarin groepen van mensen hun overlevingsdrang vorm hebben gegeven. Dat geldt ook voor het christelijke westen, waar religie nu een marginale plaats lijkt te hebben, teruggedrongen naar het domein van het privé leven. We moeten ons echter realiseren dat in die way of life precies de oriëntaties uit het christendom zijn verwerkt en opgenomen. Onze huidige seculiere waarden zijn van religieuze oorsprong. In de maatschappelijke strijd tussen

allerhande groeperingen in de samenleving zit ‘verpakte religie’. Zo kun je dat zien tussen liberalen en socialisten, tussen actiegroepen en overheid. Daarin is altijd als belangrijk gegeven aanwezig geweest, dat het eigen standpunt niet privé dient te blijven, maar dat het uitgedragen moet worden. Het gaat daarin om de vraag, hoe wij met elkaar kunnen (over)leven. Daarin resoneert nog de strijd van de christelijke kerk tegen de particularismen van de stammen. De Kerk heeft altijd tegen de clans gestreden. Lid worden van de christelijke gemeente was vroeger altijd een breuk met de familie. Dat element is ook in de Islam herkenbaar. Stamhoofden die buigen voor Allah, buigen voor een groter geheel. De wens voor een Pan-Arabische politieke eenheid is altijd levend gehouden. Beledigingen een moslim aangedaan, geldt voor alle moslims. Zo’n eenheid betekent echter ook dat je met elkaar moet praten. Tenminste wanneer je niet wilt dat de verschillende stamculturen met elkaar botsen en er doden vallen, zoals helaas zo vaak gebeurt.

Tegenspraak?

De moslimcultuur, voor zover je daarvan kunt spreken, is er een waarin het moeilijk is om met tegenspraak om te gaan. Dat is dan ook het spannende van zo’n pan-Arabische eenheid. Hoe moeten mensen daarin met elkaar spreken, wanneer ze niet of onvoldoende leren om met tegenspraak om te gaan? Hoe kun je binnen zo’n cultuur een individu worden? Je zou bijna zeggen; Door gebruik te maken van de verworvenheden van het Westen. Wanneer jongeren tijdens de Arabische lente voor de organisatie van hun protestdemonstraties massaal gebruik maakten van hun moderne telefoons, dan maakt dat duidelijk dat de mogelijkheid tot protest en verzet, georganiseerd wordt door apparatuur die geënt is op westerse individualisme, waardoor en waarvoor die apparatuur in zekere zin wordt ontworpen. Rosenstock bevestigt dat ook in zijn werk. De verspreiding van de westerse technologie over heel de wereld heeft gewerkt als een prima exportstrategie van onze culturele normen en waarden (lees het o.a. in ‘De grote revoluties’).

De stand van zaken van heden in Nederland en Noord Afrika (Egypte, Syrië), is uitvloeisel van de verschillende ontwikkeling van Islam en het westerse christendom, die later uitmondde in de seculiere varianten ervan. Karel de Grote had de religie nodig voor zijn politieke aspiraties. Hij moest meer kunnen worden dan alleen maar een stammenleider. Ook Europa heeft z’n geschiedenis van stammen en stammenculturen gehad. De Kerk was erg nodig om een bovenstammelijk gezag te creëren. Tegelijkertijd blijft z’n verhouding tot het Pauselijk Gezag problematisch. Zijn kroning tot keizer door de Paus maakte zichtbaar voor iedereen dat de suprematie bij de Paus lag, hoe lastig het ook mag zijn om in die geschiedenis schijn van werkelijkheid te ontrafelen.

Hoe dat ook zij, die ontwikkeling in de richting van grotere politieke eenheden ten koste van de stammenculturen, is een blijvende trek geworden in de Europese geschiedenis.

Slot.

Vestigde Karel de Grote een groot Rijk dat de glorie van Rome weer deed herleven, de Arabische stammen zijn nooit verenigd geweest in een geïntegreerd Rijk. De stammenculturen (‘ethnische verhoudingen’ heet dat modern), zijn blijven bestaan. De Islam, ondanks alle pan-Arabische aspiraties heeft zich nooit kunnen ontwikkelen vanuit een centrum, zoals dat in Europa gebeurde. Plaatselijke opvattingen zijn dan ook steeds

van grote invloed geweest op de interpretatie van de Koran. Het zijn altijd vele geleerden geweest, die elkaar konden betwisten en zo nodig ook bestrijden, maar nooit tot een gemeenschappelijke interpretatie van de teksten zijn gekomen. Dat werd bovendien ook verhinderd door de status van de Koran, als letterlijk gedictieerd door de Engel Gabriel. De gereciteerde Koran is niet het woord over God, maar het Woord door God. Onbetwistbaar! Een Koran die rechtstreeks uit de hemel afkomstig is, zet vorsten buiten spel, ondermijnt hun geloofwaardigheid en blokkeert de dialoog.

Kortom; de wegen zijn verschillend geweest van de Islam in het Nabije Oosten en van het Christelijke Europa. Die verschillen werken door in het treffen van de culturen om ons heen. De grotere politieke eenheden die in Europa tot stand kwamen, herbergen mensen die individu zijn geworden, omdat de Kerk ze losweekte uit de suprematie van de clans. Binnen de Islamitische wereld is de ontwikkeling anders geweest. De omgang met tegenspraak, waar we in Nederland al op anticiperen, ligt voor mensen uit de Islamitische wereld anders, moeizamer, dan voor ons. Ondertussen zijn zij wel de individuen in een mondialiserende wereld die dragers zijn geworden, niet alleen van hun eigen culturele achtergronden, maar van culturen wereldwijd. Vandaar ook de revoluties van de Arabische lente. De tijden van oudsher, zijn onze tijd geworden, ons heden. Wij zijn ‘bestemd’ door vele stemmen. Spannend om daar met al onze verschillen, daarin een weg te vinden.

Jan Post-Hospers begon ons voor te houden niet te vragen ‘Wat bezielt je’, maar elkaar te vragen ‘Wie ben je’. Daarvoor helpt het misschien om iets te weten over waar we vandaan komen. En dat idee uit Indonesië waar over en weer vertegenwoordigers van Christendom en Islam lessen geven aan elkaar, is misschien nog niet zo gek. Maar die risico’s waar het eerder over ging, die blijven me toch wel dwarszitten. Daar moeten we nog eens over nadenken. Wat kan ons daarbij helpen?

Met groet aan iedereen, Jan

.....

Eén/anders(zie blz1):

een citaat van Jean-Jacques Suurmond uit zijn column Jezus is een blauwe spijkerbroek, soms zit hij lekker (dagblad Trouw):

“Het Latijnse woord identitas betekent letterlijk dat je gelijk bent aan anderen, dus deel uitmaakt van een grotere groep zoals familie, kerk, bedrijf, woonplaats of land. Je bent dochter of zoon van. de vraag: Wie ben ik? komt neer op: Van wie ben ik? Het merkwaardige en ook ontroerende wezen dat mens heet is zodanig ontworpen dat hij zichzelf wordt naarmate hij of zij zichzelf overstijgt (transcendeert), en deel wordt van een groter geheel. Daar moet je God voor zijn, om zoiets te verzinnen. En u voelt het al aankomen: hijzelf is het grootste geheel.”

Ons thema is nu dat van Rosenstock-Huessy: hoe grote groepen zichzelf kunnen overstijgen om gezamenlijk deel te kunnen worden van de grootste groep: de mensheid.

Krassen op een rots ?

Adri Sevenster

De redactie vroeg mij in verband met de bijeenkomst in Amersfoort over de Islam wat te vertellen over onze ervaringen in het land met de meeste Islamieten ter wereld: Indonesië. We woonden daar van 1966 tot eind 1974, in Yogyakarta. Ik werkte er als docent Oude Testament en Filosofie aan de Theologische hogeschool Duta Wacana.

Toen ik (Annie kende ik nog niet) ervoor koos om in Indonesië te gaan werken, daarvoor gevraagd door de Raad voor de Zending, was dat het Indonesië van Sukarno. Islamiet, zeker, maar gevormd in de wereld van de Sarekat Islam, een eerste poging de Islam politieke vorm te geven: een soort vakvereniging van Islamitische handeldsmensen. Voor mij primair: de man van de Bandung-conferentie, 1955, van ongebonden landen, waartoe wel enkele Islamitische landen, maar vooral toch landen als India, China, Jugoslavië en dergelijke hoorden. En de man Sukarno, gevormd door het beeld van zijn naamgenoot uit de wayangverhalen: afkomstig uit de ‘goede’ partij, te vondeling gelegd; gevonden door en opgegroeid in de ‘slechte’ partij. Zijn gevaarlijke koketteren met de communisten sloot een diepe loyaliteit met wat eigenlijk zijn echte wereld was daarbij niet uit... Ook een romanticus, dromend van inheemse maatschappijvormen, gotong royong, een soort desa-noaberschap als alternatief voor communisme en kapitalisme. “Gevaarlijk leven” was de titel van één van zijn laatste 17 augustus redes; hij wist dat hij het deed; en hij wilde het volk, waar hij haast verliefd op was, erin meevoeren.

Toen wij aankwamen in Jakarta, maart 1966, had het leger hem al uitgeschakeld. Een storm van moorden trok door het land, vooral door Java en Bali. Zeker een half miljoen doden, de daders nooit berecht. Het ging ook meer om het ontketenen van jaren opgekropte gevoelens: nu mag het eindelijk, tegen al die vreemde, internationale, nieuwe ideeën van vooral het communisme, maar ook andere krachten. Was de Islam partij? Leger tegen communisten, dat waren de grote spelers. De Islam was vooral één van de verbijsterde buitenstaanders. Maar ze zaten wel in een buitengewone positie: het nieuwe regime wilde vóór alles dat iedereen weer de eerste van de vijf grondregels van de staat, de “Pancasila”, volgde: geloof in één God. Voor communisten was dat een dodelijk dilemma: de Islam, waar ze bijna allemaal uit voortkwamen, wilde hen niet terug. De kerk riskeerde veel door velen van hen op te nemen. Veel gemeentes verdubbelden minstens in aantal. Een desa-evangelist uit Oost Java vertelde later hoe hij, toen de storm zijn dorp naderde, door zijn Islamitische counterpart benaderd werd om van hun volgelingen lijsten op te stellen om hen veilig te stellen. Diepe gewetenswroeging kwelde hem omdat hij erin meegegaan was. Het leger, Soeharto, voelde zich hoeder van de oude Javaanse waarden en normen. Zij wilden zeker niet teveel Islam, waren tegen elke vorm van communisme/socialisme, en ze hadden de contacten en steun uit het buitenland.

De dichter Rendra speelde een vorm- en gezichtgevende rol in de massale studentenprotesten. Hij was tweede generatie Katholiek en bekeerde zich weer tot

de Islam. Boze tongen zeiden: voor het huwelijk met een tweede vrouw. Maar, diep sociaal bewogen als hij was, toch ook omdat de Islam meer de godsdienst van de achtergeblevenen was dan het Christendom ooit nog (te laat) kon worden. De Katholieke kerk verloor met hem meer dan de Islam ermee won. Als beroepsdwarsligger keerde hij zich al gauw tegen Soeharto. In Yogya's voetbalstadion (aarden wallen om een zandvlakte waar gras probeerde te overleven) woonden wij massa-ensceneringen van hem bij: 'de Mastodont en de Condor'. Dat sloeg natuurlijk op het al in corruptie verstarde Soeharto-regime en de revolutionaire geest.

Te laat voor de kerk? Of overruled door de tijd? In de revolutie/dekolonisatieperiode had de kerk voor een behoorlijk deel de kant van Indonesië gekozen, zelfs tegen het geld verschaffende thuisfront in Nederland in. Meerdere Christenen behoorden tot de nieuwe leiders. De positie van de kerk in een in meerderheid Islamitisch land was uniek. Veel bezoekers die ervaring in andere Islamitische landen hadden, waren stomverbaasd over de vrijheid die de kerk genoot. In elke regering waren enige ministers Christen. Maar het imago van de kerk werd steeds meer bepaald door internationale factoren. De christelijke godsdienst was, hoe dan ook, die van de kolonisatoren. En altijd door zijn internationale geldstromen over-present in gebouwen en instituten. Onze school in Yogya was er een voorbeeld van. Bij onze aankomst: leuke, simpele gebouwtjes uit ongeveer 1910; toen we vertrokken de eerste moderne airconditioned complexen. En de sultan, die de grond voor de school ter beschikking had gesteld (de kerk dacht: geschonken) eiste nu zijn geld terug Niettemin begon de school contacten op te nemen met het IAIN, landelijk studiecentrum van de Islam. (Het gelijktijdig begonnen contact met het Jezuïetencollege verliep nauwelijks vlotter) Internationale conferenties over de wereldgodsdiensten (toen nogal in de mode) liepen meestal uit op gezamenlijk verzet en strijd tegen het communisme in het bijzonder en secularisatie in het algemeen. Beide voor mij, ondanks alle ontsparingen in hun concrete verwezenlijking, toch blijvend noodzakelijke gesprekspartners, méér dan de wereldgodsdiensten ...

'Krassen op een rots', zo noemde Hella Haasse het boek dat verslag deed van haar eerste weerzien met de wereld waarin zij was opgegroeid. Eind 60er jaren bezocht ze ook Yogya. Wij waren deel van het gezelschap dat haar begeleidde bij een bezoek aan de kraton¹. Met eerbied en opgetogen verwondering beschreef ze de kratonfunctionarissen; prachtig. En ze constateerde dus dat 'eeuwen koloniale overheersing' geen diepe sporen hadden nagelaten. Slechts krassen op een rots. Om in deze beeldspraak te blijven: hoort de Islam in dezen bij de rots? Of is die zelf op den duur ook één van de vele krassen? Voor het Nederlands Indisch bestuur waren de godsdiensten iets folkloristisch dat met omzichtigheid benaderd diende te worden. Daarom was zending in islamitische gebieden zo lang mogelijk tegengehouden. Ook het Hindoeïstische Bali was tot vlak voor de tweede wereldoorlog verboden gebied voor de zending. Toen Miskotte het eiland in 1938 bezocht, was hij zo onder de indruk, als Gauguin van de Zuidzee-eilanden, dat hij sprak van: "Zo'n besloten wereld van zo'n artistieke pracht en onbedorven naïviteit Dat ressorteert rechtstreeks onder God".

¹ Javaans paleis

Terzelfder tijd streed Kraemer, die destijds een leidende figuur was in de wereld-oecumene; ervoor deze mensen serieus te nemen door ze werkelijk juist in hun blootgesteld worden aan de moderne wereld bij te staan in de interpretatie daarvan. Hij nam de Islam en de andere wereldgodsdiensten serieus juist door het verschil met de evangelische boodschap te benadrukken. Achter de bestuurlijke arrogantie van de Nederlands Indische regering ging wel een groot superioriteitsgevoel schuil.

En nu? Gaat de rots nu toch nog vergruizen door de overmacht van de grootste Christelijke sekte: het vrije markt denken? Hella Haasse constateerde met dankbare verwondering dat ondanks lange onderdrukking, er een volk tevoorschijn kwam dat zich zelf gebleven was. Opeens waren wij de vreemdelingen, de buitenstaanders, zoals ze in Oeroeg zo prachtig beschreef. Sukarno dichtte dat volk gaven van een natuurlijk, aangeboren socialisme toe. Een utopie, zeker. Maar verwant aan utopieën als van een economie van het genoeg, welvaart zonder groei en dergelijke.

Er moet nu toch in onze wereld een besef groeien dat dit soort utopieën realistischer is dan onze gelaten onverschilligheid waarmee wij alles maar negeren. De meedogenloze groeiwereld moet herkend worden als een (om met Kierkegaard te spreken) ingebeelde gezondheid.

Misschien is juist de Islam in staat hierin initiatief te nemen. Zij was de enige sector die door het renteverbod (hoezeer ook met allerlei constructies omzeild) toch in elk geval zulke excessen als derivatenhandel vermeden had. Een echte band met de reële economie ging daar niet verloren. En het verbod op rente hebben we toch allemaal met elkaar gemeen? Oude Testament en Nieuw Testament, maar ook Griekse filosofie, de zo hoog geprezen bron van ons westerse rationele denken, alle waarschuwen tegen rente! Ghandi's levende interpretatie van het Boeddhisme deed hetzelfde. Dus: laten de wereldgodsdiensten daarover confereren; daarin hun éénheid zoeken.

Perspectief

Verschillen zijn nodig - "Sort it out!" –

Otto Kroesen

Lang niet in alle culturen is kritiek, die publiekelijk gegeven wordt, welkom. Ik kan wel zeggen: in de meeste culturen niet, inclusief de onze. Publieke onenigheid ligt alweer een stuk makkelijker. Maar waar ligt de grens? Is onenigheid niet impliciet ook een vorm van kritiek? Je denkt er anders over en dus denkt de ander eigenlijk volgens jou niet goed. Over de feiten van mening te verschillen, ligt niet zo moeilijk. De feiten kun je controleren aan de wereld buiten of je zoekt het op op internet. Dat is onschuldig. Maar als je normatieve verschillen hebt, dan kunnen meningsverschillen ook moeilijk liggen. Als de baas vindt dat er harder gewerkt moet worden, ligt het gevoelig als de werknemer vindt dat de koffiepauze langer moet. Als er bezuinigd moet worden, is het lastig voor een bepaald project meer geld te vragen.

Natuurlijk, je kunt verschillende waarden aanhangen en vertegenwoordigen. Dat hoeft niet voor wrijving te zorgen, als iedereen die in principe al erkent. Maar zelfs daar beginnen al de problemen: durf je tegen de schoonmaker, die je ingehuurd hebt, te zeggen dat er slecht werk geleverd is? Eigenlijk kan dat alleen als buitendien de relatie al goed is. En dan moet je nog voorzichtig zijn. Anders wordt dat spoedig het einde van de werkrelatie. Spannend is dat ook tussen ouders en kinderen en leraren en scholieren, docenten en studenten. Wat kun je tegen elkaar zeggen? Wat voor conflicten er ook zijn, je moet er samen uitkomen, maar hoe? Hoe, als je normen niet op één noemer gebracht kunnen worden? Hoe kun je dan praten? Kortom, praten is het moeilijkste daar waar het het meeste nodig is.

Een student uit Sudan, die als vluchteling naar Nederland gekomen was, merkte eens op, dat hij hier had leren praten. Niet in Sudan. Als er daar onenigheid was tussen de ene stam en de andere stam, waren er maar weinig woorden nodig. Dan werd er gevochten. In Nederland had hij geleerd te praten, eindeloos te praten, naar problemen van alle kanten te kijken, en verschillen van opvatting de ene keer te accepteren, de andere keer weg te masseren. Hij was gewend geraakt aan een pluralistische samenleving, waarbij normen, gezichtspunten en verschillende versies van feiten nooit echt bij elkaar te krijgen zijn. Dat pluralisme was er in Sudan, in zijn omstandigheden, niet.

In andere omstandigheden, misschien ook bij ons, is het mogelijk onenigheid te hebben langs een bepaalde bandbreedte. In China kun je best zeggen wat je wilt, maar je moet niet in het publiek gaan zeggen, dat je van de eenpartijstaat af wilt. Dan begeef je je buiten de bandbreedte. Overigens moet je die onenigheid in China ook in de gewone omgang wel enigszins verpakken. Je zegt niet duidelijk dat het niet eens bent, maar je hebt een "aanvulling" op de ander, met wie je het niet eens bent, althans zo presenteer je het. Vervolgens kom je natuurlijk met een heel ander gezichtspunt. Kritiek op de baas, kan eigenlijk alleen maar op een feest waar iedereen goed gedronken heeft. Dan kan het wat meer lijden. Gezichtsverlies ligt gevoelig. Vaak worden conflicten zo lang mogelijk gemeden. Maar als het conflict uitbreekt, als het niet langer te vermijden is, dan breekt er, zoals men in Indonesië zegt, "amok" uit. Dan is het hek echt van de dam. Dan kunnen er rare dingen gebeuren.

Parlement en pers en publiek debat dienen een reinigende werking te hebben: bij dreigend onweer kan de lucht geklaard worden, omdat je elkaar misschien niet mooi, maar wel duidelijk, zegt wat je van elkaar vindt. Kun je zelfs van het gepolariseerde debat over en met (?) moslims in de Nederlandse samenleving zeggen, dat zoiets gebeurt? Misschien. Het lijkt intussen meer het geval dat je moet kiezen tussen een of of: als je niet mee huilt en heult met anti-moslim gevoelens, die vooral door Wilders en de zijnen gearticuleerd worden, dan is het (enige?) alternatief dat je in plaats daarvan de eenheid en de gemeenschappelijkheid onderstreept. Moeilijkheden zijn dan onbespreekbaar.

In een dergelijke situatie is er geen perspectief op een vreedzame toekomst. De rekening wordt doorgeschoven naar later. Je probeert het goed te houden in het nu, om de lieve vrede, maar de botsing tussen culturen en daarmee samenhangende waarden en normen en belevingswijzen (en fricties en ergernissen) is onbespreekbaar. Dan kun je weten, dat er later "amok" gaat uitbreken. Misschien moeten we het verschijnsel Wilders ook wel zo interpreteren: de amok is uitgebroken na jaren van sprakeloosheid.

Hoe dan wel? En kunnen wij daarin als Respondeo een aandeel in hebben? Bij Rosenstock-Huessy begint de vrede niet wanneer ik het met de ander eens ben, maar wanneer ik de ander met zijn verschillende waarden en levenswijze en prioriteiten accepteer als deel van mijn universum. Dan begint het gesprek pas, of de wederzijdse beïnvloeding, of de prioriteitenstrijd, of hoe je het ook maar noemt. Is het mogelijk daartoe de kracht op te brengen? Je zou dan bij alle verschillen een gemeenschappelijke urgentie of imperatief moeten kunnen erkennen als iets dat samenbindt. Ik denk, dat die er is: de inrichting van de toekomstige planetarische samenleving. De wereld wordt letterlijk te klein als wij niet met elkaar leren praten. Dat zou ons de moed moeten geven verschillen bespreekbaar te maken en interessanter te vinden dan overeenstemming. Dat geldt natuurlijk niet alleen tussen moslims en Nederlanders, maar ook tussen de verschillende subculturen in Nederland, of Europa enzovoort. Hoever is dat nog weg?

Hoeveel erger moet het dan worden, voordat we echt beginnen te praten?

Alle geluidsbanden van Rosenstock nu als MP3

Alle cassettebanden met lezingen en colleges van Eugen Rosenstock-Huessy zijn omgezet in MP3-bestanden en nu digitaal verkrijgbaar. Bovendien is de kwaliteit van het geluid fors verbeterd. Het Fund in Amerika heeft een proef-DVD gemaakt met een paar van deze bestanden, die zijn toegestuurd aan belangstellenden in Amerika en Europa. Deze voorbeelden zijn ook op de website <http://www.argobooks.org> geplaatst.

Via Argo Books kunnen zowel de digitale bestanden als de uitgeschreven tekst worden besteld. De combinatie van die twee werkt vaak het best, omdat niet alle delen van de opnames even goed te verstaan zijn. Veel is opgenomen door enthousiaste studenten tijdens de colleges van Rosenstock aan Dartmouth, waarbij hij zich bijvoorbeeld regelmatig omdraaide naar het bord om daar iets op te schrijven of heen en weer liep. Maar het is prachtig om even terug te gaan in de tijd en te horen hoe vol vuur en enthousiasmerend hij college kon geven. Ook de reacties van de studenten zijn op de achtergrond te horen.

Vragen en bestellingen kunnen via de website van Argo Books worden geplaatst of rechtstreeks bij Mark Huessy (mark@erhfund.org). De prijs is afhankelijk van de hoeveelheid materiaal die wordt besteld.

Website met Rosenstock-foto's

Er is een internationale website in de maak met foto's van Rosenstock-Huessy en mensen die met hem te maken hadden. Het initiatief komt van het Fund in de VS. Respondeo-bestuurslid Feico Houweling verzamelt op het ogenblik de foto's en maakt de site. Hopelijk zijn er ook Nederlandse opnames, bijvoorbeeld van de keren dat hij in Nederland was. Wie iets heeft, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen, e-mail: info@respondeo.nl.

Boeken over moslims en de westerse samenleving

Land van werk en honing

door Hanina Ajarai en Marjolein Heemstra
uitg. Bulaaq Amsterdam

“Tijdens een Marokkaans huwelijksfeest waren we samen te gast waren. De uitbundigheid van vooral de eerste generatie Marokkaanse vrouwen was opvallend. Vol overgave stortten zij zich in het feest: dansend, schreeuwend, joelend. Aan het eind van de avond, toen hun mannen buiten stonden te wachten, trokken zij hun kleren recht, verborgen hun haren en liepen met zedige blikken de feestzaal uit, hun dagelijks leven in. Wij bedachten hoe weinig we eigenlijk van deze vrouwen weten. We zien hen op straat, hebben een mening over hen, maar hun verhalen horen we niet. Zij zijn de moeders van grote gezinnen, de vrouwen van de eerste gastarbeiders, maar ook pioniers, die hun land verlieten voor een betere toekomst. Wie zijn zij? Hoe zag hun jeugd eruit? Wat verwachtten zij van hun leven in Nederland? En wat is daarvan uitgekomen? Hun verhalen bleken verrassend divers; soms bizar, ontroerend en grappig, maar ook schrijnend. Na afloop hebben we hun dochters gevraagd hoe zij hun moeder zien, en wat er na generatie veranderd is”.

Dit boek beschrijft de levensverhalen van zes Marokkaanse vrouwen van de eerste generatie. De vrouwen vertellen over hun leven in het land van herkomst en hun komst naar en hun leven in Nederland en hun verwachtingen. De vrouwen zijn tussen de veertig en vijftig jaar oud; een vrouw is ongeveer zeventig jaar. Na het relaas van de moeder volgt het verhaal van de dochters; deze vertellen hoe zij hun moeder zien en wat er na een generatie veranderd is.

De auteurs, Hanina Ajarai, van Marokkaanse herkomst, en Marjolijn

Heemstra van Nederlandse herkomst, zijn beiden 26 jaar. De verhalen van de vrouwen en hun dochters lezen gemakkelijk, zijn divers, soms ontroerend of grappig, maar ook pijnlijk en verdrietig. Ze geven een goed beeld van het leven en de gedachtewereld van de eerste generatie vrouwen uit Marokko in Nederland. Verzorgde, gebonden uitgave in bijna vierkant formaat met een aantal kleine zwart-witfoto's.

Agnes Lieverse

Van harem tot fitna

door Marcel Poorthuis en Theo Salemink
uitg. Valkhof Pers

De ondertitel luidt: “Beeldvorming van de islam in Nederland 1840-2010”.

Wereldburgers, grote denkers over de toekomst

Neerslag van de LUX tv-serie van de IKON, onlangs bekroond met de Erasmus EuroMedia grand Award.
uitg. Lemniscaat

Aan het woord zijn onder anderen Awraham Soetendorp, Charles Taylor, Antjie Krog, Susan Neiman.

Opperrabbijn Jonathan Sacks wil dat de verschillende religies hun waarheidsclaims opgeven. Denk in relaties, in verbindingen. Vrede is een hogere waarheid dan het claimen van het eigen gelijk, vindt hij.

De Zuid-Afrikaanse dichter-journalist Antjie Krog zegt: “Als ik alleen aan mezelf denk en aan mijn eigen voorspoed, dan snijd ik mij af. Binnen de Afrikaanse wereldbeschouwing ben ik dan bezig te sterven. Sterker nog, dan ben ik eigenlijk al dood.”

Vereniging Respondeo

- Ter studie en verspreiding van de inzichten van Eugen Rosenstock-Huessy. Deze betreffen de ontwikkeling van mens, cultuur en samenleving in hun onderlinge samenhang met het oog op de toekomst. De focus is gericht op vrede en rechtvaardigheid voor elke bewoner van onze planeet. Levensoriëntatie, praktische samenwerking en respect voor de ander staan voorop.
- Contributies en donaties: Triodosbank, rekening nr. 19.84.20.757 ten name van Vereniging Respondeo. Vermeld svp lidmaatschap (€25 - €35 per jaar), donatie of gift.
- Secretariaat: Egbert Schroten, Ondermaat 38, 7772 JD Hardenberg tel. 0523-677150, e-mail: schroten.hardenberg@tele2.nl
- Uitleen boeken: Josje Sinke, Akkerweg 90, 3972 AD Driebergen-Rijsenburg (boekenlijst op aanvraag) tel.0343-415950, e-mail: markjosje@zonnet.nl
- Website www.Rosenstock-Huessy.nl.

Boeken van en over Rosenstock-Huessy (ERH):

Het thema van deze Nieuwsbrief moet worden begrepen in het perspectief van de cultuur-historische opvattingen van Eugen Rosenstock-Huessy. Deze visie komt uitvoerig aan de orde in “*De Grote Revoluties (de autobiografie van de westerse mens)*”. Dit boek is nog te koop, zowel bij de uitgever Skandalon als ook bij ons. Die visie wordt fundamenteel uitgewerkt in zijn “*Soziologie*”. Recent is een herziene uitgave gepubliceerd door Talheimer Verlag (www.talheimer.de). De titel is “*Im Kreuz der Wirklichkeit*”. Hoewel deze revisie wordt bekritiseerd, is toch een schat aan kennis opnieuw beschikbaar gekomen. Wie de stof korter en in het Nederlands wil lezen, kan bij ons het boek van Ko Vos “*Op weg naar de planeet*” kopen.

Van bijna alle boeken van ERH zijn nog exemplaren te koop via Respondeo. Voor nadere inlichtingen kan contact worden opgenomen met: Marlouk Alders, tel. 023 5363145. Email: Imcalders@ziggo.nl

De niet gesignde bijdragen zijn geschreven door de redacteur, Wim van der Schee.

Nieuwsbrief

- De Nieuwsbrief verschijnt 2 x per jaar: medio juni en december
- Losse nummers à € 2, 00 kunnen worden besteld bij de redacteur.
- Abonnement, opgave bij de redacteur. Prijs: € 4, 00 per kalenderjaar
- Redacteur Nieuwsbrief: Wim van der Schee,
Havelter Schapendrift 7, 7971 BA Havelte,
tel. 0521-340234
e-mail: wpvanderschee@planet.nl
- Reacties, ingezonden stukken en dergelijke per post of e-mail naar bovenstaand (e-mail) adres.